

EUGENIUSZ KOKO

POLSKA PARTIA SOCJALISTYCZNA WOBEC KWESTII UKRAIŃSKIEJ (MARZEC 1921 — MAJ 1922)

Stwierdzenie, że kwestia narodowościowa w II Rzeczypospolitej była jednym z najbardziej złożonych problemów w polskiej literaturze historycznej stanowi truizm, jakkolwiek daleko nam jeszcze do w miarę pełnego naświetlenia powyższej problematyki¹. W niniejszym artykule chciałbym się zająć jednym z aspektów tego zagadnienia, a mianowicie stosunkiem PPS do kwestii ukraińskiej w okresie od marca 1921 r. do maja 1922 r. O ile cezura początkowa, tj. zawarcie traktatu ryskiego nie budzi większych wątpliwości, o tyle ta druga wymaga pewnych wyjaśnień. 24 maja 1922 r. PPS wystąpiła po raz pierwszy na forum państwowym, po okresie wewnątrzpartyjnych dyskusji, z konkretnym programem uregulowania tej kwestii, dokładniej zaś, z wnioskiem nagłym do sejmu o nadanie Galicji Wschodniej statusu terytorium autonomicznego². W związku z tym sędzę, że okres ten można wyodrębnić jako pierwszy etap wypracowywania nowego programu politycznego PPS w sprawie ukraińskiej, w warunkach stabilizacji państwa polskiego.

Zawarcie traktatu pokojowego z Rosją i Ukrainą Radziecką w Rydze PPS przyjęła pozytywnie, głównie ze względu na zakończenie długotrwałego stanu wojny³. Działacze partii zwracali jednak uwagę, że linia graniczna ustalona w układzie ryskim podzieliła w szkodny sposób narody białoruski i ukraiński, nie rozstrzygając ostatecznie wschodnich problemów narodowościowych⁴. PPS zdawała sobie sprawę, iż w dalszej perspektywie trwanie takiego układu może doprowadzić do dezintegracji II Rzeczypospolitej⁵. Z tego też względu w prasie socjalistycznej zaczęły pojawiać się artykuły postulujące potrzebę opracowania programu dotyczącego wschodnich kwestii

¹ A. Chojnowski, *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921 — 1939*. Wrocław 1979, s. 5.

² *W sprawie autonomii Galicji Wschodniej*. „Naprzód” nr 118 z 28 V 1922, s. 3.

³ B. (Jan Maurycy Borski), *Pokój*. „Robotnik” nr 74 z 20 III 1921, s. 1; *Pokój z Rosją zawarty*. „Naprzód” nr 63 z 19 III 1921, s. 1; *Podpisanie pokoju*. „Dziennik Ludowy” nr 66 z 19 III 1921, s. 1; *Polska po zawarciu pokoju z Rosją*. „Gazeta Robotnicza” nr 65 z 20 III 1921, s. 1; Sprawozdania stenograficzne Sejmu Ustawodawczego (dalej: SSSU), pos. 223 z 14 IV 1921, ł. 35. Na ten temat zob. również A. Leinwand, *Polska Partia Socjalistyczna wobec wojny polsko-radzieckiej*. Warszawa 1964, s. 239—241.

⁴ B. (Jan Maurycy Borski), op. cit.; idem, *Socjaliści Zachodu wobec pokoju i plebiscytu*. „Robotnik” nr 84 z 1 IV 1921, s. 1; Podpisanie pokoju: SSSU, ł. 38.

⁵ Podpisanie pokoju: SSSU, ł. 39.

narodowościowych. Chodziło tu o dostosowanie ogólnego hasła o samostanowieniu narodów do aktualnej sytuacji politycznej⁶.

Feliks Perl w przemówieniu sejmowym w dyskusji nad ustawą w sprawie ratyfikacji traktatu pokojowego w Rydze stwierdzał: „tylko roztropna, demokratyczna polityka w stosunku do kresów, jako terytorium, do narodów terytorium to zamieszkujących, polityka uwzględniająca prawa narodowe, polityka autonomii, może sprawić, że nie będziemy mieli na kresach źródeł niebezpieczeństwa i irredenty, że Rosja nie będzie się mogła posługiwać fikcją niepodległości Białorusi i Ukrainy przeciw nam, o ile my sami będziemy szli na spotkanie tym narodom, ażeby dać im w granicach terytorium Rzeczypospolitej zarząd autonomiczny, równouprawnienie narodowe, prawa w szkole, urządzenie i sądownictwie”⁷. Stanowisko zajęte przez F. Perla było potwierdzeniem treści rezolucji przyjętej w tej sprawie na posiedzeniu Rady Naczelnej po zawarciu pokoju preliminaryjnego⁸.

Wydaje się, że po zawarciu traktatu ryskiego współlistniały w partii co najmniej cztery poglądy w kwestii ukraińskiej. Stanowisko lewicowe prezentował Jan Libkind, który przy okazji rozważań dotyczących federacji stwierdzał, że jeżeliby miała ona wejść w życie to wymaga to równocześnie dokonania wewnętrznych przeobrażeń w Polsce⁹. Tadeusz Hołówko proponował rozwiązanie w postaci autonomii dla ziem zamieszkałych w większości przez ludność ukraińską w II Rzeczypospolitej (osobno dla Wołynia i południowego Polesia oraz dla Galicji Wschodniej), głównie jednak z myślą o wygraniu tej sprawy przeciwko Rosji i doprowadzeniu do utworzenia niepodległej Ukrainy¹⁰. Trzeci pogląd, najbardziej chyba miarodajny dla partii, reprezentowała grupa skupiona wokół „Robotnika”, której głównymi przedstawicielami byli F. Perl oraz Mieczysław Niedziałkowski. Wymienieni działacze mieli znaczny wpływ na kształt programu partii, uchwalonego na XVII Kongresie w maju 1920 r.¹¹ W kwestii ukraińskiej uważali, że decyzje graniczne

⁶ If, *Prawo samostanowienia narodów*. „Naprzód”, nr 122 z 4 IV 1921, s. 3; B. Siwik, *Sprawa narodowa a nacjonalizm*. „Trybuna” nr 35 z 3 IX 1921, s. 8.

⁷ SSSU, t. 39.

⁸ Postulat autonomii został wysunięty już po zawarciu traktatu preliminarzowego 12 X 1920 r. Oficjalnie przyjęto go w rezolucji Rady Naczelnej po posiedzeniu w dniach 25—26 X 1920 r. Zob. *O traktacie ryskim*. „Robotnik” nr 286 z 20 X 1920, s. 2; SSSU, pos. 177 z 22 X 1920, t. 16; *Rada Naczelna PPS*. „Robotnik” nr 292 z 26 X 1920, s. 1; *Co daje Polsce traktat pokojowy*. „Prawo Ludu” nr 44 z 31 X 1920, s. 2.

⁹ W. Kielecki, *Utopia federalistyczna (Artykuł dyskusyjny)*. „Trybuna” nr 24 z 18 VI 1921, s. 5; R. Lubodziecka, W. Mroczkowski, Jan Libkind (Kielecki). „Z pola walki” 1965, nr 4; J. Tomicki, Jan Libkind, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVII/2, z. 73. Wrocław 1972. s. 287—288.

¹⁰ Stanowisko takie zajął T. Hołówko na łamach „Trybuny” w cyklu artykułów dotyczących mniejszości narodowych; zob. nr 48 z 3 XII 1921, s. 6—8. Należy zaznaczyć, że propozycje T. Hołówki ulegały w tym okresie pewnym zmianom. Por. T. Hołówko, *Rządy wewnętrzne a polityka zagranicza*. „Trybuna” nr 29 z 23 VII 1921, s. 1—3; idem, *Kwestia narodowościowa w Polsce*. Warszawa 1922. Na temat poglądów T. Hołówki w kwestii ukraińskiej zob. I. Werschler, *Stanowisko Tadeusza Hołówki wobec kwestii mniejszości słowiańskich w Drugiej Rzeczypospolitej (1918—1927)*. „Dzieje Najnowsze” 1980, nr 4.

¹¹ K. Więch, *Polska Partia Socjalistyczna 1918—1921*. Warszawa 1978, s. 234—235.

traktatu ryskiego są raczej przypadkowe i w dalszej przyszłości nie dadzą się utrzymać. Równocześnie jednak zdawali sobie sprawę, że w chwili obecnej jest to jedyne możliwe rozwiązanie, w związku z czym nastawiali się na działania, które w perspektywie pozwoliłyby Polsce uzyskać jak najkorzystniejszą pozycję w stosunku do wschodniego sąsiada. Obaj działacze proponowali wprowadzenie autonomii terytorialnej osobno dla Galicji Wschodniej oraz dla Wołynia i południowego Polesia¹². Była to koncepcja analogiczna do propozycji T. Hołówki z grudnia 1921 r.¹³ Wydaje się jednak, iż w odróżnieniu od niej cechowała się nieco mniejszą „ofensywnością” w stosunku do państwa radzieckiego. Odmienne zapatrywali się na kwestię ukraińską socjaliści z Galicji Wschodniej. Akcentowali oni łączność tego kraju z Polską, większość też z nich była przeciwna zasadzie autonomii terytorialnej, proponując inny sposób uregulowania tego zagadnienia¹⁴.

Oficjalny stosunek PPS do zagadnień narodowościowych miał określić XVIII Kongres, obradujący w dniach 23—27 lipca 1921 r. Z uwagi na szczątkowy stan zachowania się tzw. Archiwum PPS nie jestem w stanie odtworzyć treści dyskusji, jaka zapewne toczyła się na kongresie. Dysponuję jedynie tekstem sprawozdania RN i Centralnego Komitetu Wykonawczego autorstwa Bronisława Ziemięckiego, rezolucją M. Niedziałkowskiego w sprawie narodowościowej oraz uchwałą partii w tej kwestii. W myśl tego ostatniego dokumentu podstawowym założeniem PPS w sprawie narodowościowej była zasada prawa zainteresowanej ludności do rozstrzygania o własnym losie. W związku z tym partia widziała ostateczne rozwiązanie tej kwestii w powstaniu niepodległych państw Białorusi i Ukrainy¹⁵. B. Ziemięcki w referacie sprawozdawczym stwierdzał: „losy ludności Białej Rusi i Ukrainy są jeszcze w zawieszeniu”¹⁶.

Warto chyba zwrócić uwagę na fakt, że o ile w swym sprawozdaniu B. Ziemięcki mówił o „stanowieniu narodów”, to rezolucja M. Niedziałkowskiego i niewiele w stosunku do niej zmieniona uchwała PPS używała już nieco innej formuły. Prawdopodobnie ze względu na sporny charakter wschodnich ziem II Rzeczypospolitej podkreślano tu „prawo ludności zainteresowanej do rozstrzygania o własnym losie”. Być może różnice te związane były z postawą polityczną tych działaczy, tj. bliższym powiązaniu B. Ziemięckiego z obozem Józefa Piłsudskiego¹⁷. W dalszej części uchwała kongresu wskazywała na potrzebę zapewnienia „daleko idącej autonomii

¹² Stanowisko takie M. Niedziałkowski zajął na posiedzeniu Rady Naczelnej 30 X 1921 r.; zob. *RN PPS*. „Robotnik” nr 295 z 1 XI 1921, s. 1. Zwraca tu uwagę fakt, iż działacz ten będący zwolennikiem tezy o samostanowieniu narodów, sądził, że autonomia terytorialna jest odstępstwem do tej zasady. Zob. M. Niedziałkowski, *Sprawa Galicji Wschodniej*. „Robotnik” nr 283 z 20 X 1921, s. 1.

¹³ Zob. przypis 10.

¹⁴ Na ten temat zob. w dalszej części artykułu.

¹⁵ CA KC PZPR, XVIII Kongres PPS, sygn. 305(VI)3, pt. 5, k. 13.

¹⁶ Ibidem, pt. 2, k. 19.

¹⁷ J. Holzer, *Polska Partia Socjalistyczna w latach 1917—1919*. Warszawa 1962, s. 22. Por. A. Pragier, *Czas przyszły dokonany*. Londyn 1966, s. 200.

dla zamieszkujących zwarte terytoria mniejszości narodowych”, a także zobowiązywała partię do przygotowania odpowiednich projektów. Jednocześnie w dokumencie tym podkreślano, że akcja idąca w kierunku rozwiązania wschodnich kwestii narodowościowych powinna być prowadzona w porozumieniu z ukraińskimi i białoruskimi partiami socjalistycznymi¹⁸.

Jak widać XVIII Kongres nie doprowadził do sprecyzowania stanowiska partii w kwestii ukraińskiej. Ogólnikowa formuła „daleko idącej autonomii dla zamieszkujących zwarte terytoria mniejszości narodowych” zadowalała zapewne większość członków partii, albowiem nie określała ona o jaki rodzaj autonomii chodzi.

Spśród wschodniej grupy spraw narodowościowych zagadnieniem wymagającym, z różnych przyczyn, jak najszybszego uregulowania była kwestia Galicji Wschodniej. Poprzez jej pryzmat widziano głównie problem ukraiński, forsując propozycje rozwiązań biorące pod uwagę najczęściej ten aspekt sprawy. Świadczy o tym m.in. stanowisko władz naczelnych PPS, które już w maju 1921 r. z inicjatywy Wydziału Zagranicznego powołały specjalną komisję pod przewodnictwem Hermana Diamanda w celu opracowania projektu rozwiązania sprawy Galicji Wschodniej¹⁹. Tak też prawdopodobnie rozumiano realizację uchwał XVIII Kongresu partii. Zgodnie z jego postanowieniami we wrześniu 1921 r. opracowaniem odpowiedniego projektu zajął się, na „żądanie szeregu towarzyszy” oraz na wniosek RN dla CKW i Związku Polskich Posłów Socjalistycznych, M. Niedziałkowski. W swych pracach oparł się on m.in. na wynikach obrad komisji działającej pod kierunkiem H. Diamanda, zaś powstały projekt dotyczył autonomii terytorialnej Galicji Wschodniej²⁰. Również analiza wniosków będących wynikiem posiedzeń RN z 30 października 1921 r. i z 21—22 stycznia 1922 r., w wyniku których ciało to upoważniało „ZPPS do zgłoszenia w czasie najbliższym w Sejmie projektów ustaw autonomicznych dla Małopolski Wschodniej i dla Wołynia” następnie zaś, w wyniku uzupełnienia w pierwszej kolejności dla Galicji Wschodniej, potwierdza tezę o priorytecie tego terytorium w widzeniu przez PPS kwestii ukraińskiej²¹.

Projekt autonomii terytorialnej Galicji Wschodniej, będący próbą dostosowania socjalistycznego ideału samostanowienia narodów o sobie do ówczesnej rzeczywistości politycznej, wywołał w partii liczne dyskusje. Wyśnięcie tego programu, najogólniej rzecz biorąc, doprowadziło do uformo-

¹⁸ CA KC PZPR, XVIII Kongres PPS, sygn. 305(VI)3, pt. 5, k. 13.

¹⁹ W skład tej komisji weszli: I. Daszyński, H. Diamand, A. Hausner, T. Hołówko, H. Loewenherz, J. Moraczewski, M. Niedziałkowski; por. „Robotnik”, nr 126 z 14 V 1921., s. 5. Sprawozdanie RN i CKW na XVIII Kongres podaje, że komisja ta została powołana w kwietniu 1921 r. Sądzić należy, że była to pomyłka autora sprawozdania, por. CA KC PZPR, XVIII Kongres, sygn. 114/I-4, pt. 2, k. 47.

²⁰ M. Niedziałkowski, *Sprawa Galicji Wschodniej*. „Trybuna” nr 45 z 12 XI 1921, s. 2—3.

²¹ *Rada Naczelna PPS; RN PPS. Drugi dzień obrad*, „Robotnik” nr 24 z 24 I 1922, s. 1. Warto tu zauważyć, że na pięć posiedzeń Rady Naczelnej w okresie III 1921—V 1922 sprawa Galicji Wschodniej omawiana była na trzech (30 X 1921, 21—22 I 1922, 14—15 V 1922), przy czym jedno z nich (30 X 1921) poświęcono w całości tej kwestii.

wania się dwóch grup w partii: jego zwolenników oraz jego przeciwników, przy czym należy dodać, że ta druga grupa w swej negacji oraz w swych kontrpropozycjach była dość zróżnicowana. Nieco upraszczając można stwierdzić, że zwolennicy autonomii terytorialnej Galicji Wschodniej swój punkt widzenia ustalali poprzez spojrzenie z Warszawy, tj. uosabiali przede wszystkim władzę naczelne partii. Grupa oponentów programu autonomii terytorialnej, bądź ściślej — przeciwników zgłoszenia tej propozycji w jak najszybszym czasie, jako projektu ustawy w sejmie, reprezentowała głównie wschodniogalicyską organizację PPS.

Rozpatrywanie sprawy Galicji Wschodniej bez uwzględnienia odniesień tej kwestii do pozostałych obszarów zamieszkania narodu ukraińskiego było niemożliwe. Burzliwe wydarzenia, jakie miały miejsce na obszarze zasiedlenia ukraińskiego w latach 1917—1921, nie mogły pozostać bez wpływu na losy tego narodu.

Stanowisko władz PPS w tej sprawie zostało określone w rezolucji autorstwa M. Niedziałkowskiego uchwalonej na posiedzeniu RN 30 października 1921 r. I tak w myśl tego dokumentu PPS widziała rozwiązanie sprawy ukraińskiej w powstaniu niepodległego państwa ukraińskiego, którego granice zostałyby ustalone w drodze porozumienia z Polską „zgodnie z wolą ludności zainteresowanej”. Jednocześnie partia nie uznawała Ukrainy Radzieckiej za niepodległy organizm państwowy twierdząc, że jest ona „ekspozyturą polityki i administracji rosyjskiej”²². Tak więc istnienie Ukrainy Radzieckiej wykluczało możliwość innego porozumienia w sprawach granicznych, jakie zdawała się sugerować treść rezolucji M. Niedziałkowskiego. W widzeniu tego działacza jakiegokolwiek zmiany terytorialne na korzyść Ukrainy Radzieckiej przyjęte zostałyby niechętnie nawet przez samych Ukraińców wschodniogalicyskich²³. Rolę niepodległej Ukrainy podkreślał również I. Daszyński w trakcie konferencji obwodowej organizacji wschodniogalicyskiej PPS w dniach 25—26 lutego 1922 r.²⁴

Trudno stwierdzić co działacze socjalistyczni sądzili o możliwościach powstania niepodległej Ukrainy. W owym czasie był to problem niezmiernie trudny do oceny. M. Niedziałkowski wstrzymywał się od zabrania głosu w tej kwestii, co zdaje się świadczyć, iż ewentualne powstanie takiego państwa widział w dalszej perspektywie. Nieco inaczej przedstawiał tę kwestię T. Hołówko. Jeszcze w lipcu 1921 r. pisał on, „że jeśli nie jutro to pojutrze «bolszewicy» na Ukrainie upadną i władzę ujmą w swoje ręce żywioty ukraińskie”. W grudniu tego roku, prawdopodobnie w wyniku nieudanej próby powstania podjętej przez Petlurowców z terenu Polski²⁵,

²² Rada Naczelna PPS. Por. M. Niedziałkowski, *Sprawa Galicji Wschodniej*. „Robotnik” nr 283 z 20 X 1921, s. 1.

²³ Niedziałkowski, op. cit. Opinię taką wyraził również na posiedzeniu Związku Polskich Posłów Socjalistycznych w dniu 20 X 1921 r. I. Daszyński; por. *Sprawa autonomii wschodniej Galicji w ZPPS*, „Naprzód” nr 242 z 26 X 1921, rs. 3.

²⁴ *Sprawa autonomii dla Galicji Wschodniej*. „Naprzód” nr 51 z 3 III 1922, s. 2.

²⁵ Na ten temat zob. J. Kumaniecki, *Po traktacie ryskim. Stosunki polsko-radzieckie 1921—1923*. Warszawa 1971, s. 40—43.

zmienił on swoje zdanie. Nadal co prawda uważał, że „Niepodległa Ukraina leży w najżywotniejszych interesach Polski, gdyż w ten sposób odsuwa od nas i osłabia Rosję”, to jednak konstatawał, zakładając jako cel ostateczny — unię polsko-ukraińską, że „w tym kierunku trzeba wyteżonej, na dziesiątki lat rozłożonej pracy”²⁶. Odmienne od M. Niedziałkowskiego widział T. Hołówko miejsce Galicji Wschodniej i Wołynia w nowej konstelacji politycznej. Jeśli chodzi o to pierwsze terytorium, to stwierdzał on, iż państwo ukraińskie nie powinno się o nie upominać, ze względu na obawy, jakie żywić będzie przed ewentualnymi trudnościami z polską mniejszością²⁷. W kwestii Wołynia zaś, jego poglądy w ciągu 1921 roku uległy pewnej ewolucji. W lipcu T. Hołówko zakładał, iż kraj ten będzie należał do Polski konstatając, że „o jeden czy dwa powiaty łbów sobie rozbijając nie będą dwa wielkie bratnie narody”. Już jednak w grudniu, stwierdzając, że „z Wołynia nigdy nie zrobimy kraju polskiego” snuł projekt utworzenia na tym terenie Piemontu ruchu ukraińskiego. Pisał on: „Wołyń będzie tą fortecą, z której ruch ukraiński będzie rozszerzał swe wpływy na resztę Ukrainy”. T. Hołówko nie precyzował jednak do kogo w przyszłości należeć będzie to terytorium, zaznaczając jedynie dość ogólnie, że jeśli Ukraina odzyska niepodległość, „to Wołyń będzie tym cementem, który złączy Ukrainę i Polskę przymierzem braterstwa i zgody”. Prawdopodobnie uważał on, że w wypadku powstania unii polsko-ukraińskiej powyższy problem utraci istotne znaczenie²⁸.

Wydaje się, że to właśnie tego rodzaju koncepcje były przedmiotem krytyki M. Niedziałkowskiego, który na posiedzeniu RN 30 października 1921 r. stwierdzał m.in.: „Niektórzy nasi towarzysze proponują rozwinąć skrzydła wyżej i rozpocząć niezwłocznie budowę sfederowanego z Polską Państwa ukraińskiego, złożonego z województw Galicji Wschodniej i Wołynia. Robiąc w ten sposób konkurencję Ukrainie Sowieckiej, rzucilibyśmy kość niezgody pomiędzy Moskwę a Kijów. Towarzysze ci wpadają w utopię, nie chcą się zupełnie liczyć z istniejącymi warunkami, nie spostrzegają nawet, że rozumowanie ich idzie po linii kół usposobionych wojowniczo. Próbując realizować koncepcję omawianą osiągnęlibyśmy znacznie prędzej, niż federację, wojnę z bolszewikami”²⁹.

Kolejną kwestią poruszoną w dyskusjach była sprawa zachodnioukraińskiego państwa. Jego obszar miał obejmować Galicję Wschodnią z pominięciem Wołynia i południowego Polesia. Wynikało to z odmiennych tradycji politycznych tych terenów. Wołyń wraz z południowym Polesiem wchodził uprzednio w skład państwa rosyjskiego, co powodowało, iż w stosunku do Galicji Wschodniej był to region, którego ludność charakteryzowała

²⁶ T. Hołówko, *Mniejszości narodowe*, cz. V. „Trybuna”, nr 48 z 3 XII 1921, s. 7—8.

²⁷ Hołówko, *Rządy wewnętrzne* ..., s. 3; Hołówko, *Mniejszości* ..., s. 7.

²⁸ Hołówko, *Mniejszości* ..., s. 7—8.

²⁹ Niedziałkowski, *Sprawa Galicji Wschodniej*, „Trybuna” nr 45 z 12 XI 1921, s. 3.

Wyznawcą takich poglądów był również najprawdopodobniej B. Ziemięcki. Zdaje się świadczyć o tym fakt, iż to jemu T. Hołówko dedykował swoją pracę pt. *Kwestia narodowościowa w Polsce*; por. Werschler, op. cit., s. 43, przypis 11.

się słabiej wykształconą świadomością narodową. Uboższe było tam również życie polityczne. Jednocześnie na obszarze tym przez krótki okres funkcjonowała „petlurowska” Ukraińska Republika Ludowa. Państwo to, formalnie zjednoczone z istniejącą na terenie Galicji Wschodniej Zachodnio-Ukraińską Republiką Ludową, już po zajęciu przez Polskę terytorium państwowego ZURL zawarło z II Rzeczpospolitą przymierze skierowane przeciw Rosji. Odbyło się to kosztem pozycji ZURL, na co ta nie mogła wyrazić swej zgody. Układ ryski w niczym nie zmienił statusu prawnego Galicji Wschodniej, w związku z czym możliwość powstania zachodnioukraińskiego państwa, biorąc dodatkowo pod uwagę idące w tym kierunku wysiłki rządu emigracyjnego ZURL (z siedzibą w Wiedniu), nadal pozostawała pewną alternatywą polityczną³⁰.

PPS opowiedziała się przeciwko takiemu rozwiązaniu. W rezolucji zgłoszonej przez M. Niedziałkowskiego i jednomyślnie uchwalonej na posiedzeniu RN 30 października 1921 r. stwierdzano: „PPS odrzuca wysuwany przez niektóre koła ukraińskie program niepodległości tzw. Ukrainy Zachodniej w przekonaniu, że państewko takie, gdyby istotnie powstać mogło, przeobraziłoby się niezwłocznie w kolonię zachodnio-europejskiego imperializmu, niebawem zaś, zniszczone i wyzyskane, utraciłoby iluzoryczną niepodległość na korzyść Rosji. PPS stoi na gruncie że ludność polska, zamieszkała w Galicji Wschodniej, stanowiąc bardzo ważki czynnik liczebny i składając się w części przeważnej z robotników i włościan, ma wszelkie prawo do roli współgospodarza kraju na równi z ludnością ukraińską”³¹. I. Daszyński w dyskusji w klubie ZPPS przeciwstawiając się istnieniu takiego państwa oświadczył, że stałoby się ono wkrótce „łupem Ukrainy Radzieckiej”, czego, jak twierdził, nie chce „ogromna większość narodu ukraińskiego”, ani też całe społeczeństwo polskie zamieszkujące ten obszar³². Przeciwny takiemu rozwiązaniu był również T. Hołówko wskazując, że „Wschodnia Galicja to typowy kraj przejściowy pod względem etnograficznym i takim musi pozostać i pod względem politycznym”³³. W artykule z 3 grudnia 1921 r. zamieszczonym w „Trybunie” pisał on m.in.: „Galicja Wschodnia wobec swego geograficznego, ekonomicznego położenia i etnograficznej pstrokacizny, jak również wobec siły żywiołu polskiego, który na wszystkie próby oderwania Wschodniej Galicji od Polski, odpowie żywiołowym powstaniem, z którym Ukraińcy galicyjscy nie dadzą sobie sami rady, nie może stać się samodzielnym państwem ukraińskim”³⁴.

³⁰ Na ten temat zob. Z. Zaks, *Galicja Wschodnia w polityce ZURL i URL w drugiej połowie 1919 r.*, [w:] *Naród i państwo* Warszawa 1969; Z. Zaks, *Sprawa Galicji Wschodniej w Lidze Narodów*. „Najnowsze Dzieje Polski. Materiały i studia z okresu 1914—1939” t. 12, 1967; Z. Zaks, *Galicja Wschodnia w polskiej polityce zagranicznej (1921—1923)*. „Z Dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich”, t. 8, 1971.

³¹ *Rada Naczelna PPS*.

³² *Sprawa autonomii wschodniej Galicji w ZPPS*.

³³ Hołówko, *Rządy wewnętrzne ...*, s. 3.

³⁴ Hołówko, *Mniejszości...*, s. 7.

Zdecydowanie przeciwna powstaniu niezawisłego państwa w Galicji Wschodniej była również tamtejsza organizacja PPS³⁵.

Sprawa Galicji Wschodniej była w tym czasie jednym z nierozstrzygniętych problemów polityki międzynarodowej. Władze naczelne partii, biorąc pod uwagę powyższe uwarunkowania, forsowały w tej kwestii realizację programu autonomii terytorialnej, który wychodząc naprzeciw postulatam mocarstw zachodnich, stanowiłby gwarancję utrzymania tego kraju w ramach państwa polskiego³⁶. Stanisław Posner w jednym z artykułów wstępnych „Robotnika” pisał m.in.: „Opinia europejska uważa, że to, co jest obecnie w Galicji Wschodniej, prawnie i faktycznie jest „okupacją wojskową”. Gdy Polska da tej dzielnicy autonomię polityczną znikną wszystkie kwestie okupacji, protektoratu Ligi Narodów, zaprzeczenia Polsce suwerenności w Galicji Wschodniej”³⁷. W argumentacji tej zwracano również uwagę za zainteresowanie państw zachodnich galicyjską naftą³⁸. Prócz tego prasa socjalistyczna wyrażała niepokój co do postawy państw ościennych. Szczególnie akcentowano tu stanowisko Czechosłowacji, Rosji i Ukrainy Radzieckiej, a także Niemiec³⁹. Należy jednak zaznaczyć, że uwarunkowania międzynarodowe nie były najważniejszym powodem wysunięcia przez partię programu autonomii terytorialnej. Stanowisko takie wynikało z przyczyn zasadniczych, programowych, związanych z uznawaniem tezy o samostanowieniu narodów⁴⁰.

Nieco inaczej zagadnienie uwarunkowań międzynarodowych kwestii Galicji Wschodniej widziała tamtejsza organizacja PPS. Z jednej strony była ona

³⁵ *Sprawa autonomii wsch. Małopolski*. „Dziennik Ludowy” nr 250 z 24 X 1921, s. 1.

³⁶ *W sprawie Galicji Wschodniej*. „Robotnik” nr 286 z 23 X 1921, s. 1; Niedziałkowski, *Sprawa Galicji Wschodniej*, „Trybuna” s. 2; *Polska wobec konferencji w Genewie*. „Robotnik” nr 32 z 1 II 1922, s. 1; R. K. (Stanisław Posner), *Galicja. Wschodnia w Paryżu*. Ibidem nr 43 z 12 II 1922, s. 1; Komunikat Informacyjny nr 4 Sekretariatu Generalnego CKW PPS z 15 II 1922 r. skierowany „Do Wszyskich Organizacji Okręgowych (Obwodowych) i Powiatowych PPS”, CA KC PZPR. sygn. 114/III-4, k. 7a.

³⁷ R. K. (Stanisław Posner), op. cit. Przez autonomię polityczną należy rozumieć autonomię terytorialną. Interesujące rozważania na temat autonomii zob. R. Bierzanek, *Autonomia narodowościowa*, cz. I, II. „Sprawy Narodowościowe” 1937, nr 3, 4–5.

³⁸ SSSU, pos. 314 z 29 V 1922, ł. 10–20; w kwestii tej zob. B. Ratyńska, *Rola nafty w kształtowaniu stosunków państw zachodnich do sprawy Galicji Wschodniej (1918–1919)*. Warszawa 1957; Z. Zaks, *Walka dyplomatyczna o naftę wschodniogalicyską 1918–1923*. „Z Dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich”, t. 4, 1969.

³⁹ *W sprawie Galicji Wschodniej*. „Robotnik” nr 286 z 23 X 1921, s. 1. Zwraca tu szczególnie uwagę nieufność PPS wobec polityki czeskiej. O zagrożeniu czeskim zob.: *W sprawie autonomii Galicji Wschodniej*. „Naprzód” nr 245 z 29 X 1921, s. 2; J. M. B. (orski), *Irlandia—Galicja Wschodnia*. „Robotnik” nr 17 z 17 I 1922, s. 1; w literaturze historycznej zob. K. Lewandowski, *Sprawa ukraińska w polityce zagranicznej Czechosłowacji w latach 1918–1932*. Wrocław 1974. W sprawie roli Rosji i Ukrainy Radzieckiej zob. Z. Zaks, *Radziecka Rosja i Ukraina wobec sprawy państwowej przynależności Galicji Wschodniej 1920–1923*, „Z Dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich”, t. 6, 1970. W kwestii roli Niemiec zob. R. Torzecki, *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy (1933–1945)*. Warszawa 1972, s. 106–118.

⁴⁰ Niedziałkowski, *Sprawa Galicji Wschodniej*, „Trybuna”; *Wczorajszy dzień sejmowy*; analogiczny pogląd reprezentuje M. Śliwa w pracy: *Myśl polityczna Mieczysława Niedziałkowskiego (1893–1940)*. Warszawa 1980, s. 159.

bardzo wrażliwa na wszelkie akcje podejmowane w tej sprawie na forum międzynarodowym⁴¹. Z drugiej zaś podkreślała, że sprawa przynależności państwowej Galicji Wschodniej została rozstrzygnięta w wyniku zawarcia pokoju ryskiego⁴². Poddając ocenie prawo mocarstw zachodnich do poruszania tej sprawy stwierdzano, że jest on bardzo wątpliwy albowiem „łała się tutaj[...] krew żołnierza polskiego, nie na to, aby dla Ligi Narodów, czy Koalicji kraj ten zachować”. Zaznaczano również, że państwa Ententy na obronę Galicji Wschodniej przed „najazdem rosyjskim[...] nie wysłały ani jednego żołnierza, a nawet przysłani do Warszawy doradcy wojskowi oświadczyli się za jej oddaniem”⁴³. Uznając jednak w końcu uprawnienia Rady Najwyższej, organizacja wschodniogalicyska stwierdzała, że „o ile ta decyzja będzie sprzeczna z rzeczywistością, pozostanie jedynie papierowym życzeniem, które w dalszym ciągu podminowywać będzie wszelkie próby powrotu do normalnych, pokojowych stosunków”⁴⁴. Dlatego też, tak jak i władze naczelne partii, widziała ona konieczność opracowania nowego ustroju „dla ludności ukraińskiej”⁴⁵. W przeciwieństwie jednak do CKW konstatowano, iż „załatwienie tej trudnej kwestii nabiera szczególnej doniosłości z pobudek wewnętrznej natury”⁴⁶. J. Moraczewski na konferencji obwodowej organizacji wschodniogalicyskiej w dniach 25—26 lutego 1922 r. zauważył, że wniesienie projektu ustawy o autonomii terytorialnej nie będzie miało znaczenia na konferencji międzynarodowej w Genewie⁴⁷. Prawdopodobnie uwaga ta związana była z niewielką szansą przegłosowania tej ustawy w sejmie.

Niezwykle ciekawą sprawą jest prześledzenie, jak kształtował się stosunek PPS do polityki państwowych władz naczelnych i terenowych w kwestii wschodniogalicyskiej.

Wiele przyczyn, w tym m.in. skomplikowany układ sił politycznych w sejmie, określało fakt, iż w polityce narodowościowej większości gabinetów rządowych brak było konsekwentnych linii⁴⁸. Stan taki sprawiał, iż, jak pisze znawca tych zagadnień „poszczególne województwa i powiaty stawały się miejscem politycznych eksperymentów kolejnych wojewodów i starostów ulegających zresztą z kolei wpływowi rozmaitych grup nacisku”⁴⁹. Najczęściej administracja polska w Galicji Wschodniej ustosunkowana była

⁴¹ Widoczne to było szczególnie na łamach „Dziennika Ludowego” w okresie konferencji genueńskiej w postaci nagłówków często nie związanych z konkretnymi artykułami; np: *Sprawa granic Polski znowu odroczone?* „Dziennik Ludowy” nr 101 z 7 V 1922, s. 1; *Kwestia Wilna i Galicji Wsch. będzie omawiana w Genewie*. „Dziennik Ludowy” nr 105 z 12 V 1922, s. 1; *Przeciw poruszaniu sprawy Galicji Wsch.* „Dziennik Ludowy” nr 106 z 13 V 1922, s. 1.

⁴² *Wilno i wschodnia Galicja*. „Dziennik Ludowy” nr 107 z 14 V 1922, s. 1.

⁴³ *Sprawa autonomii wsch. Małopolski*.

⁴⁴ *Wilno i wschodnia Galicja*.

⁴⁵ *Sprawa autonomii wsch. Małopolski*.

⁴⁶ *Sprawa wsch. Małopolski*. „Dziennik Ludowy” nr 48 z 27 II 1922, s. 1.

⁴⁷ *Konferencja obwodowa PPS*. „Dziennik Ludowy” nr 49 z 1 III 1922, s. 2.

⁴⁸ Na ten temat interesujące spostrzeżenia zawiera praca Chojnowskiego, op. cit., s. 26—29.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 27—28.

niechętnie do ludności ukraińskiej⁵⁰. Spotkało się to z potępieniem całej PPS⁵¹. Charakteryzując poczynania administracji w tej części kraju, M. Niedziałkowski stwierdzał: „Administracja polska nie ma żadnej polityki określonej, żadnego programu; tu stosuje idiotyczny system dyktatury biurokratycznej, tam słucha podszeptów narodowej demokracji i przygotowuje «kolonizację», gdzie indziej zabiega o interesy wyborcze «Piastowców». W rezultacie zaognienie nie zmniejsza się wcale”⁵².

Mniej jednoznacznie PPS widziała działania rządu w sprawie Galicji Wschodniej. Partia w oficjalnych enuncjacjach w zasadzie do czasu styczniowego posiedzenia Rady Naczelnej unikała bezpośrednich ataków na rząd. I tak w uchwałach XVIII Kongresu potępiała politykę „ucisku narodowego”, obwiniając za nią jedynie „niektóre organa władzy państwowej na kresach Rzeczypospolitej”⁵³. Na posiedzeniu Rady Naczelnej z 30 października 1921 r. z uwagi na przedłużającą się bierność rządu w tej kwestii, uchwalono na wniosek H. Diamanda „przynaglić Rząd w drodze parlamentarnej do wyjaśnienia jego stanowiska w sprawie Galicji Wschodniej”⁵⁴. Jednocześnie w tym samym czasie zaczęły pojawiać się w prasie artykuły, obarczające właśnie rząd odpowiedzialnością za stan napięcia w stosunkach narodowościowych na tym obszarze⁵⁵. Należy jednak zaznaczyć, że w dalszym ciągu część środowisk socjalistycznych była zdania, iż główną winę za ten stan rzeczy ponoszą wschodniogalicyscy endecy, oddziaływający w szkodliwy sposób na władze terenowe⁵⁶. Socjaliści wschodniogalicyscy w swych enuncjacjach żywili wręcz nadzieję, że rząd bliski już jest sformułowania odpowiedniego projektu w tej sprawie⁵⁷. Stanowisko partii w tej kwestii uległo zasadniczej zmianie w wyniku przyjęcia, w trakcie posiedzenia Rady Naczelnej w dniach 21—22 stycznia 1922 r. wniosku autorstwa A. Szczerkowskiego, w którym stwierdzano: „Rada Naczelna — wobec coraz bardziej stosowanych przez Rząd Rzplitej masowych represji przeciwko ukraińskiemu ruchowi politycznemu i kulturalnemu w Galicji Wschodniej i na kresach oraz przeciwko ruchowi robotniczemu w ogóle — potępia bezwzględnie te represje

⁵⁰ J. Radziejewski, *Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy 1919—1929. Węzłowe problemy ideologiczne*. Kraków 1976, s. 12—13; J. Tomaszewski, *Mniejszości słowiańskie w II Rzeczypospolitej. Perspektywy i ograniczenia*, [w:] *Pamiętnik XII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich. 17—20 września 1979 roku*, cz. II. Katowice 1979, s. 137—138.

⁵¹ CA KC PZPR, XVIII Kongres PPS, sygn. 305(VI)3, pt. 5, k. 13; *W sprawie Galicji Wschodniej*; Kcz. (Kazimierz Czapiński?), *O stosunkach w Galicji Wschodniej*. „Robotnik” nr 302 z 8 XI 1921, s. 2—3; *Szałeństwo kresowe*. „Naprzód” nr 284 z 16 XII 1921, s. 1; *Sprawa wsch. Małopolski*.

⁵² Niedziałkowski, *Sprawa Galicji Wschodniej...*

⁵³ CA KC PZPR, XVIII Kongres PPS, sygn. 305(VI)3, t. 5, k. 13.

⁵⁴ *Rada Naczelna PPS*.

⁵⁵ Kcz. (Kazimierz Czapiński?), op. cit.

⁵⁶ *Szałeństwo kresowe*.

⁵⁷ *Sprawa autonomii*, „Dziennik Ludowy” nr 246 z 20 X 1921, s. 1. Na temat projektów rządowych zob. A. Partyka, *Polskie koncepcje autonomii Galicji Wschodniej w latach 1919—1922*. „Małopolskie Studia Historyczne” 1976, z. 4, s. 566—567; Zaks, *Galicja Wschodnia w polskiej polityce...*, s. 18—19.

i domaga się zapewnienia w Galicji Wschodniej i w ogóle na kresach wolności ruchu robotniczego, politycznego i kulturalnego, zagwarantowanej przez konstytucję”. Równocześnie Rada Naczelna zdecydowała przedłożyć sejmowi projekt ustawy o autonomii terytorialnej Galicji Wschodniej⁵⁸.

Stanowisko to spotkało się z opozycją organizacji wschodniogalicyskiej, która na konferencji obwodowej w dniach 25—26 lutego 1922 r. odrzucając projekt autonomii terytorialnej, wezwała „ZPPS do wyłączenia nadal wszystkich sił celem zmiany polityki władz rządowych we Wschodniej Galicji wobec Ukraińców”. Z treści dokumentu wynikało, iż organizacja obwodowa doszukuje się przyczyn napiętej sytuacji w niewłaściwym postępowaniu administracji⁵⁹. Bardziej krytyczną postawę wobec rządu wschodniogalicyska organizacja zajęła dopiero w maju 1922 r., co mogło być związane z poruszeniem sprawy Galicji Wschodniej na konferencji w Genewie⁶⁰. To było też najprawdopodobniej jedną z przyczyn, iż na posiedzeniu Rady Naczelnej w dniach 14—15 maja 1922 r. uzgodniona została formuła kompromisowa odnośnie do dalszych działań partii w tej sprawie.

Dokonując próby oceny postawy PPS wobec stanowiska władz w kwestii ukraińskiej, nie sposób pominąć tu sprawy stosunku Józefa Piłsudskiego do tego zagadnienia. Jak pisze A. Chojnowski, „Piłsudski nigdy nie wypracował teoretycznego programu w tej kwestii, a „sfera stosunków między państwem a mniejszościami nie absorbowwała jego osobistej uwagi i aktywności”. Należy też stwierdzić, że poglądy nacjonalistyczne nie cieszyły się jego uznaniem⁶¹. W związku z tym wydaje się, iż opinie PPS w tej sprawie, nie miały się zbyt z prawdą. Jako przykład sposobu widzenia poglądów Marszałka przez prasę socjalistyczną, można tu podać komentarz „Dziennika Ludowego”, dotyczący zamachu ukraińskiego, dokonanego na życie Naczelnika Państwa 25 września 1921 r. we Lwowie. Autor jednego z artykułów wstępnych pisał m.in.: „Trudno [...] przypuścić, aby uzbrojona dłoń godziła specjalnie w Naczelnika Państwa Piłsudskiego, którego znane tolerancyjne poglądy na problemy narodowościowe na kresach wschodnich nie powinny chyba dawać powodu do niepoczytalnych czynów”⁶².

Głównym przeciwnikiem poglądów głoszonych przez PPS w kwestii ukraińskiej była endecja. Wynikało to z przyjęcia przez narodową demokrację koncepcji głoszącej, iż tylko naród polski może być jedynym suwerenem we własnym państwie. Konsekwencją takiego założenia było odmawianie niepolskiej ludności prawa do swobodnego rozwoju narodowego oraz dążenie do uczynienia z niej obywateli niższej kategorii⁶³. Z tego też względu

⁵⁸ *RN PPS. Drugi dzień obrad.*

⁵⁹ *Konferencja obwodowa PPS.*

⁶⁰ *Wilno i wschodnia Galicja.*

⁶¹ Chojnowski, op. cit., s. 71—73.

⁶² *Posiew nienawiści. „Dziennik Ludowy”* nr 227 z 28 XI 1921, s. 1. Podobnie oceniano J. Piłsudskiego w „Robotniku”, por. *Z powodu zamachu lwowskiego*, ibidem, nr 260 z 27 IX 1921, s. 1; Kcz. (Kazimierz Czapiński?), op. cit.

⁶³ Chojnowski, op. cit., s. 18—19. Szerzej na temat stosunku endecji do kwestii narodowościowej zob. R. Wapiński. *Z dziejów tendencji nacjonalistycznych. O stanowisku Narodowej Demokracji wobec kwestii narodowej w latach 1893—1939.* „Kwartalnik Histo-

była ona zdecydowanie przeciwna autonomii terytorialnej Galicji Wschodniej⁶⁴. Akceptowała natomiast przejściowo postulat samorządu wojewódzkiego dla tych ziem⁶⁵.

Stosunek narodowej demokracji do kwestii ukraińskiej spotykał się stale z polemiką ze strony PPS. Partia ta zarzucała endecji niestałość proponowanych przez nią koncepcji, przypominając szczególnie jej postawę w roku 1919, kiedy to narodowa demokracja zgłosiła w sejmie projekt uchwały o „jak najszerzej autonomii” dla Galicji Wschodniej⁶⁶. Jednoznacznie negatywnie PPS oceniała również praktykę polityczną endecji w stosunku do ludności ukraińskiej⁶⁷ twierdząc, iż „taka polityka [...] — musi prowadzić do coraz nieznoszniejszych stosunków, do coraz gorszego zaognienia”⁶⁸.

Jak już nadmieniałem, PPS w wyniku obrad Rady Naczelnej z 30 października 1921 r. oraz z 21—22 stycznia 1922 r. upoważniła „ZPPS do zgłoszenia w czasie najbliższym w sejmie projektów ustaw autonomicznych dla Małopolski wschodniej i dla Wołynia”. W uzupełnieniu powyższego wniosku przyjęto wniosek F. Perla, w którym stwierdzono: “Rada Naczelna poleca ZPPS po zredagowaniu szczegółów projektu autonomii terytorialnej dla Galicji Wschodniej — według przyjętych przez Radę zasad — projekt niezwłocznie przedłużyć Sejmowi”⁶⁹.

Projekt ustawy o autonomii terytorialnej Galicji Wschodniej opracował M. Niedziałkowski w okresie wrzesień—październik 1921 r. Na posiedzeniu

ryczny” 1973, z. 4; idem, *Endecja wobec kwestii ukraińskiej i białoruskiej*, [w:] *Słowianie w dziejach Europy*. Poznań 1974.

⁶⁴ *W sprawie Galicji Wschodniej*. „Robotnik” nr 286 z 23 X 1921, s. 1.

⁶⁵ M. Niedziałkowski, *Sprawa Galicji Wschodniej*. „Trybuna” nr 45 z 12 XI 1921, s. 3. Zob. również *W sprawie Galicji Wschodniej*.

⁶⁶ S. Krukowski, *Geneza konstytucji z 17 marca 1921 r.* Warszawa 1977, s. 120—121; szerzej na ten temat zob. R. Wapiński, *Narodowa Demokracja 1893—1939*. Wrocław 1980, s. 182, 191.

⁶⁷ Zwracano uwagę, że ugrupowanie to posiada znaczny wpływ na administrację i jej postępowanie w Galicji Wschodniej; zob. *Szaletstwo kresowe; W sprawie Galicji Wschodniej*.

⁶⁸ *W sprawie Galicji Wschodniej*.

⁶⁹ *RN PPS. Drugi dzień obrad*. W wyniku obrad Rady Naczelnej z 30 X 1921 r. przyjęto za najwłaściwszy sposób rozwiązania sprawy ukraińskiej — autonomię terytorialną osobno dla Wołynia i południowego Polesia oraz dla Galicji Wschodniej. Z uwagi na „odmienną fizjonomię obu tych krajów pod względem narodowościowym, gospodarczym, prawnym i politycznym”. Z ostateczną decyzją w tej sprawie wstrzymano się, jednak, uznając przedtem za celowe porozumienie się „przede wszystkim z ukraińskimi socjalistami”. Niestety na temat rozmów z ukraińskimi socjalistami nie znalazłem do tej pory pełniejszych informacji. Dowiadujemy się o nich z Komunikatu Informacyjnego nr 2 z 13 XI 1921 r., w którym stwierdzono m.in.: „CKW delegował do Lwowa tow. tow. Niedziałkowskiego i Pużaka w celu odbycia rozmów informacyjnych z ukraińskimi s. d. [...]. Wstępne rozmowy z towarzyszami ukraińskimi budzą nadzieję, że można będzie znaleźć grunt dla porozumienia”. Zob. CA KC PZPR, sygn. 114/III-3, k. 40a. W świetle jednoznacznie negatywnego stanowiska Ukraińskiej Socjaldemokratycznej Partii wobec wszelkich projektów, które by wiązały Galicję Wschodnią z Polską, wydaje się jednak, że informacja ta miała się z prawdą. Według mnie miała ona na celu przekonanie organizacji socjalistycznych w kraju o słuszności stanowiska zajmowanego przez CKW, które opowiadało się za programem autonomii terytorialnej. Należy tu dodać, iż bezpośrednio po obradach Rady Naczelnej z 30 X 1921 r. na jednym

Rady Naczelnej w dniach 21—22 stycznia 1922 r. wprowadzono do niego niewielką, acz dość istotną, zmianę. Mianowicie na wniosek jego autora Rada Naczelna uchwaliła, „że w skład obszaru autonomicznego Małopolski wschodniej wchodzić ma także Lwów i Zagłębie naftowe”⁷⁰.

W myśl projektu ustawy o autonomii terytorialnej Galicji Wschodniej, zaprezentowanej — jako wniosek mniejszości — w Sejmie 26 września 1922 r.⁷¹, w skład obszaru autonomicznego miały wchodzić województwa: stanisławowskie, tarnopolskie oraz następujące powiaty województwa lwowskiego: Cieszanów, Mościska, Gródek Jagielloński, Jaworów, Rudki, Dobromil, Sambor, Lesko, Stary Sambor, Sokal, Rawa Ruska, Żółkiew, Lwów-miasto, Lwów-powiat, Bóbrka, Drohobycz, Turka⁷². Na całym tym terytorium obowiązywać miała konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (art. 2), w związku z czym mieli być z niego wybierani posłowie i senatorowie do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej (art. 3). Władzę ustawodawczą miał sprawować Sejm Krajowy wybierany na 3 lata „w głosowaniu powszechnym bez różnicy płci, równym, tajnym, bezpośrednim, stosunkowym, przez wszystkich zamieszkałych w Galicji Wschodniej przynajmniej od roku obywateli Rzeczypospolitej, którzy ukończyli w dniu ogłoszenia wyborów lat 21” (art. 11). Do zakresu ustawodawstwa autonomicznego należeć miały: 1) sprawy językowe z zachowaniem przepisów art. 4⁷³; 2) sprawy wyznaniowe z wyjątkiem wchodzących w zakres polityki zagranicznej; 3) sprawy szkolne i oświatowe; 4) sprawy administracji lokalnej z wyjątkiem zastrzeżonych wyraźnie w ustawach ogólnokrajowych; 5) organizacja policji kryminalnej, budowlanej, drogowej, ogniowej i w ogóle służby bezpieczeństwa publicznego; 6) sprawy przemysłowe i górnicze, popieranie przemysłu i handlu, spółek akcyjnych i kooperatyw i w ogóle życia gospodarczego; 7) sprawy ochrony pracy i prawodawstwa pracy;

z posiedzeń CKW odnowiono skład komisji zajmującej się sprawą uregulowania kwestii Galicji Wschodniej. Zostali do niej wybrani: I. Daszyński, H. Diamand, A. Hausner, J. Moraczewski, M. Niedziałkowski, F. Perl, i K. Pużak. (Zob. „Robotnik” nr 299 z 5 XI 1921, s. 5). Jak widać, w powyższej grupie osób, w porównaniu do składu komisji z maja 1921 r., umocnili pozycję zwolennicy autonomii terytorialnej (za takich należy uznać „starych” członków komisji: I. Daszyńskiego, H. Diamanda, M. Niedziałkowskiego, a wśród nowych: F. Perla i najprawdopodobniej K. Pużaka). Osłabieniu uległa pozycja przeciwników autonomii terytorialnej. Spośród nich w komisji pozostali: A. Hausner i J. Moraczewski (nie wybrano H. Loewenherza). W skład komisji nie wszedł również T. Hołówko.

⁷⁰ Rada Naczelna PPS; Niedziałkowski, *Sprawa Galicji Wschodniej...*; RN PPS. *Drugi dzień obrad*; dość niejasna wydaje się tu być kwestia Lwowa, który w projekcie przedstawionym przez M. Niedziałkowskiego na łamach „Robotnika” (nr 283 z 20 X 1921, s. 1) był włączony w skład obszaru autonomicznego.

⁷¹ Partyka, op. cit., s. 570. Druki SU RP 1922, zał. 3 do nr 3759. Główne treści powyższego projektu podają na podstawie tego dokumentu z uwagi na fakt, że nie odnalazłem pełnego tekstu projektu ustawy o autonomii terytorialnej Galicji Wschodniej z okresu do maja 1922 r. Sądzę jednak, że jeśli projekt taki istniał, to nie ulegał on większym zmianom w porównaniu do tekstu z września 1922 r. Podstawowe jego zasady podaje M. Niedziałkowski w artykule wstępnym „Robotnika” (nr 283 z 20 X 1921, s. 1) oraz Komunikat Informacyjny nr 4 z 15 II 1922.

⁷² Druki SU RP, 1922, zał. 4 do nr. 3759.

⁷³ Druki SU RP, 1922, zał. 3 do nr. 3759.

8) sprawy rolne z wyjątkiem zasadniczej reformy agrarnej; 9) roboty publiczne oraz instytucje użyteczności publicznej; 10) budownictwo kolei lokalnych i administracja kolejami lokalnymi; 11) ustawodawstwo wodne z wyjątkiem spraw związanych ze sztucznymi drogami wodnymi; 12) walka z lichwą i spekulacją (art. 7). Ustawy uchwalane przez Sejm Krajowy nabierały mocy obowiązującej z chwilą opublikowania w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej i Dzienniku Praw prowincji autonomicznej Galicji Wschodniej po uzyskaniu podpisu prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej za kontrasygnatą ministra do spraw Galicji Wschodniej (art. 17). Oprócz tego, autonomiczna Galicja Wschodnia miała posiadać własny skarb oraz budżet, zatwierdzany corocznie przez Sejm Krajowy (art. 8), który miał także prawo „nakładać podatki i opłaty publiczne poza podatkami i opłatami nałożonymi w myśl ustaw ogólnopństwowych” (art. 9). Na czele władz administracyjnych terytorium autonomicznego stali: minister do spraw Galicji Wschodniej i Rada Krajowa (art. 19). Ten pierwszy powoływany miał być przez prezydenta Rzeczypospolitej, na wniosek Rady Ministrów. Jednocześnie stał on na czele Rady Krajowej jako jej przewodniczący (art. 20). W skład tego organu władzy wykonawczej, poza przewodniczącym, wchodzić mieli również jego zastępca i 5 członków wybranych przez Sejm Krajowy. Członkowie Rady Krajowej byli odpowiedzialni przed galicyjskim parlamentem (art. 21).

Jeżeli chodzi o stosunki narodowościowe to zamierzano uregulować je w następujący sposób: językami urzędowymi w administracji, sądownictwie i w całym życiu publicznym miały być polski i ukraiński. Jednocześnie każdy urząd publiczny był zobligowany do załatwienia danych spraw w języku petenta. Biurowość wewnętrzna urzędów gminnych prowadzona miała być w języku większości mieszkańców gminy, o ile mniejszość nie sięga przynajmniej 25% ogółu ludności gminy (art. 4). Projekt przewidywał również odpowiednią liczbę urzędników polskich lub ukraińskich w stosunku do ogółu mieszkańców danej narodowości oraz ustalał jako zasadę ogólną na wszystkich szczeblach instytucji, że jeżeli na czele danego urzędu stoi Polak to zastępcą jego musi być Ukrainiec i odwrotnie (art. 25). Prócz tego w celach wyborczych przeprowadzić miano powszechny i ukraiński kataster narodowościowy, zaś ordynacja wyborcza miała ustalić ile członków Sejmu Krajowego przypadnie na każdy z nich. Wyborcy mieli głosować wewnątrz swoich katastrów (art. 5).

Jeżeli chodzi o szkolnictwo i oświatę to projektowano utworzenie dwóch rad szkolnych: polskiej i ukraińskiej. Miały one posiadać wpływ na ustalenie funduszy na oświatę. Te ostatnie miały być odpowiednio proporcjonalne do liczby ludności polskiej i ukraińskiej (art. 26). Zamierzano również przyjąć zasadę, iż mniejszość narodowa, która liczy przynajmniej 20 dzieci w wieku szkolnym ma prawo do osobnej szkoły (art. 27).

Ocenę projektu ustawy PPS, z uwagi na fakt, iż dokument ten nigdy nie funkcjonował w praktyce życia politycznego, możemy sformułować jedynie z punktu widzenia litery prawa, co nie zawsze umożliwi właściwą krytykę. Biorąc pod uwagę powyższe zastrzeżenie można stwierdzić, że projekt dawał zdecydowaną przewagę władzom centralnym nad władzami autonomicznymi.

I tak prezydent Rzeczypospolitej miał posiadać prawo do rozwiązania Sejmu Krajowego „przed upłynięciem jego pełnomocnictw w drodze dekretu za kontrasygnatą Prezesa Rady Ministrów i Ministra do spraw Galicji Wschodniej” (art. 18). Prócz tego Rada Ministrów mogła uchylać „decyzje Rady Krajowej na wniosek Ministra do spraw Galicji Wschodniej tylko w tym wypadku, jeżeli pozostają one w sprzeczności z konstytucją Rzeczypospolitej, z ustawą mniejszą lub zagrażają bezpieczeństwu państwa” (art. 21). Sądzę, że zwłaszcza to ostatnie stwierdzenie mogło stwarzać władzom centralnym szerokie możliwości interpretacji, a w konsekwencji było zabezpieczeniem przed tendencjami separatystycznymi. Jeżeli chodzi o uprawnienia władz autonomicznych to wydaje się, iż najważniejszym spośród nich było prawo Sejmu Krajowego do wyrażania wotum nieufności (większością 2/3 głosów) ministrowi do spraw Galicji Wschodniej, w wyniku czego musiał on podawać się do dymisji (art. 22). Sądzę jednak, iż w związku z tym, że powoływał go prezydent, uprawnienie to nie stanowiło odpowiedniej przeciwwagi dla przedstawionych wyżej prawnych możliwości działań władz centralnych.

Inaczej widziała kwestię wschodniogalicyską tamtejsza organizacja obwodowa PPS. Obserwując na co dzień społeczność ukraińską oraz polską Galicji Wschodniej znacznie wyraźniej musiała ona chyba dostrzegać złożoność tej problematyki, jak i trudności w jej uregulowaniu. Równocześnie ciśnienie kwestii narodowościowej i jej wpływ na masy członkowskie partii poważnie ograniczało możliwość wysuwania przez organizację obwodową takich propozycji, które osłabiałyby dotychczasowy status ludności polskiej, w tym także polskiej klasy robotniczej⁷⁴. Z tego względu organizacja wschodniogalicyska PPS ustosunkowała się nieprzychylnie do zaprezentowanego w październiku 1921 r. projektu autonomii terytorialnej autorstwa M. Niedziałkowskiego⁷⁵. W pierwszych komentarzach zamieszczonych we lwowskim organie PPS „Dzienniku Ludowym” proponowano, niejako w odpowiedzi na projekt M. Niedziałkowskiego, „powołać się na uchwaloną przez sejm konstytucję i domagać się zastosowania jej w życiu”. Mówiono także o „nakreśleniu ram samorządowych”. Najpełniej organizacja wschodniogalicyska PPS wypowiedziała się w tej kwestii po podjęciu przez Radę Naczelną 22 stycznia 1922 r. decyzji o potrzebie wniesienia do sejmu projektu ustawy o autonomii terytorialnej⁷⁶. Sprawie tej została poświęcona

⁷⁴ AAN, TSK, t. nr 101. Raport o stosunkach we wschodniej Małopolsce ze szczególnym uwzględnieniem Lwowa (za miesiąc listopad); t. nr 102. Ekspozytura Straży Kresowej we Lwowie. Raport ze stycznia 1922 r. Sprawa „Galicji Wschodniej”; t. nr 102. Raport prasowy za miesiąc luty 1922 r. Inny sposób podejścia organizacji wschodniogalicyskiej PPS do tej sprawy odzwierciedla m.in. nazewnictwo tego kraju używane przez tamtejszą organizację. I tak szczególnie w artykułach prasowych, polemizujących ze stanowiskiem władzy naczelnych (używających najczęściej terminu Galicja Wschodnia), stosowano termin Małopolska wschodnia, akcentując w ten sposób związek tego obszaru z II Rzeczpospolitą.

⁷⁵ *Sprawa autonomii wsch. Małopolski*.

⁷⁶ Na znak protestu przeciw wnioskowi przyjętemu przez Radę Naczelną w sprawie Galicji Wschodniej trzech jej członków, wywodzących się z tego terenu, tj. A. Hausner, Jan Szałaśny

konferencja wschodniogalicyskiej organizacji obwodowej PPS we Lwowie w dniach 25—26 lutego 1922 r.

Głosy krytyczne wobec uchwał Rady Naczelnej z 22 stycznia 1922 r. szły zasadniczo w dwóch kierunkach. Z jednej strony nie godzono się z formą i metodą uregulowania kwestii ukraińskiej. Oceniano, iż dopóki Ukraińcy trwają na stanowisku niepodległej Ukrainy Zachodniej wszelkie jednostronne próby uregulowania tej sprawy zakończą się fiaskiem, abowiem nie zaspokoją ich aspiracji narodowych⁷⁷. Stwierdzono również, że projekt ustawy o autonomii terytorialnej „nie ma warunków do przejścia w sejmie”, dlatego też nie wywrze właściwego wpływu na stanowisko mocarstw zachodnich w trakcie zbliżającej się konferencji europejskiej w Genewie. Prawdopodobnie z tego względu uważano, iż inicjatywa uregulowania tej kwestii powinna wyjść ze strony rządu⁷⁸. Z drugiej strony organizacja wschodniogalicyska krytycznie oceniała treść projektu oraz konsekwencje, jakie mógł on wywrzeć w ówczesnej sytuacji społeczno-politycznej. Tak więc zaznaczano, iż problem ukraiński w państwie polskim nie ogranicza się tylko do Galicji Wschodniej, ta zaś nie stanowi również odrębnego obszaru gospodarczego⁷⁹. Podkreślano także, iż projekt ustawy o autonomii terytorialnej poddaje narodowość polską supremacji narodowości ukraińskiej⁸⁰. Krytyce poddawano też zakres ustawodawstwa nadanego sejmowi galicyjskiemu w projekcie M. Niedziałkowskiego. Szczególnie obawiano się, iż „wyłączy to mniejszość robotniczą spod wpływu zdobywcy wysokoprzemysłowych części Polski” w dziedzinie prawodawstwa społecznego. Stwierdzano, że autonomia terytorialna oddałaby „interes proletariacki pod przewagę włościactwa ukraińskiego”⁸¹. Oceniając konsekwencje wprowadzenia autonomii terytorialnej, działacze PPS z Galicji Wschodniej uważali, że wywoła to niezadowolenie społeczeństwa polskiego, co może w rezultacie poważnie osłabić wpływy partii⁸². Niektórzy z nich oceniali projekt M. Niedziałkowskiego jako pozostałość koncepcji federalistycznych, które zaliczali „w poczet mrzonek”⁸³.

Organizacja wschodniogalicyska wysunęła w stosunku do programu auto-

i Adam Kuryłowicz złożyło swoje mandaty. Zob. *RN PPS. Drugi dzień obrad*; „Dziennik Ludowy” nr 24 z 29 I 1922, s. 6; Komunikat Informacyjny nr 4 z 15 II 1922, k. 7.

⁷⁷ Komunikat Informacyjny nr 2 z 13 XI 1921 r.; *Sprawa autonomii wsch. Małopolski; W sprawie wschodniej Małopolski*, „Dziennik Ludowy” nr 259 z 5 XI 1921, s. 1; *Konferencja obwodowa PPS*, s. 2 (wypowiedź J. Moraczewskiego). W tym ostatnim wypadku „Dziennik Ludowy”, a także „Robotnik” (nr 60 z 1 III 1922, s. 3) i „Naprzód” (nr 51 z 3 III 1922, s. 2—3) przekazują tylko streszczenia dyskusji, jaka miała miejsce na konferencji. Z uwagi na fakt, że wymienione przekazy prasowe zasadniczo się od siebie nie różnią, w dalszej części artykułu, w przypisach, powoływać się będą tylko na jedną relację („Dziennik Ludowy”).

⁷⁸ Komunikat Informacyjny nr 4 z 15 II 1922; *Konferencja obwodowa PPS*, (rezolucja J. Moraczewskiego).

⁷⁹ *Sprawa wschodniej Małopolski; Konferencja obwodowa PPS*, (wypowiedź Stanisława Loewensteina).

⁸⁰ *Sprawa wschodniej Małopolski*.

⁸¹ *Konferencja obwodowa PPS*, (wypowiedź A. Kuryłowicza); por. Śliwa, op. cit., s. 162.

⁸² Komunikat Informacyjny nr 4 z 15 II 1922 r.; *Konferencja obwodowa PPS*, (wypowiedź J. Moraczewskiego).

⁸³ *Konferencja obwodowa PPS* (wypowiedź Jana Szczyrka).

nomii terytorialnej propozycje alternatywne. Trudność przedstawienia ich polega na tym, że znam je wyłącznie z przekazów źródłowych, będących odbiciem stanowiska władz naczelnych. I tak na posiedzeniu Rady Naczelnej 30 października 1921 r. koreferat do wystąpienia M. Niedziałkowskiego wygłosił Henryk Loewenherz⁸⁴. Wysunął on program „autonomii w zakresie samorządu wojewódzkiego”. Według jego koncepcji miały istnieć „trzy sejmiki wojewódzkie o dwu językach urzędowania, o kompetencjach nie mniejszych” od uprawnień Sejmu Krajowego planowanego w projekcie M. Niedziałkowskiego. Każde województwo mogłoby w ten sposób prowadzić „własną politykę wyznaniową, szkolną” itd. M. Niedziałkowski polemizując z tym programem, zgłaszał przede wszystkim zastrzeżenie co do właściwej terminologii. Według niego projekt H. Loewenherza „zgodnie z teorią prawa państwowego” należałoby nazwać samorządem wojewódzkim, a co najwyżej „daleko idącym samorządem”⁸⁵.

6 listopada 1921 r. na posiedzeniu Komitetu Obwodowego PPS Małopolski Wschodniej organizacja wschodniogalicyska przyjęła nieco inną platformę programową, a mianowicie oświadczyła się „za wprowadzeniem autonomii narodowościowej w granicach dzisiejszych województw o mieszanej ludności, z tym, że ma być utworzona nadbudowa obejmująca całość ludności ukraińskiej jako jej reprezentacja narodowa”⁸⁶. Chodziło tu prawdopodobnie o koncepcję tzw. autonomii narodowo-kulturalnej. Jej głównym zwolennikiem w organizacji wschodniogalicyskiej był Artur Hausner, który zaprezentował ją na posiedzeniu Rady Naczelnej w dniu 22 stycznia 1922 r.⁸⁷ Tak jak

⁸⁴ *Rada Naczelna PPS*. Cz. Lechicki, Henryk Loewenherz [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVII/4, z. 75. Wrocław 1972, s. 519–520. Warto tu dodać, że wg wszelkiego prawdopodobieństwa H. Loewenherz brał udział w deputacji do wojewody lwowskiego Kazimierza Grabowskiego, protestującej przeciw projektowi autonomii terytorialnej Galicji Wschodniej; informował o tym „Robotnik” (nr 285 z 22 X 1921, s. 3), powołując się na doniesienie „Rzeczpospolitej”.

⁸⁵ Niedziałkowski, *Sprawa Galicji Wschodniej...*, s. 4. Jest rzeczą charakterystyczną, że w okresie późniejszym H. Loewenherz brał udział jako ekspert w pracach nad ustawą „o zasadach powszechnego samorządu wojewódzkiego, a w szczególności województwa lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego”, uchwaloną 26 IX 1922 r.; zob. Partyka, op. cit., s. 568–569.

⁸⁶ Komunikat Informacyjny nr 2 z 13 XI 1921 r. Komitet Obwodowy, pomimo wyrażenia odmiennej opinii, podporządkował się uchwale Rady Naczelnej z 30 X 1921, która w rezolucji zaproponowanej przez H. Liebermana stwierdzała: „Pożądanym jest, by ustanowienie granic i określenie szczegółowych warunków autonomii było dziełem porozumienia obu narodów polskiego i ukraińskiego, a nie aktem jednostronnie narzuconym jednemu lub drugiemu narodowi. Dla stworzenia podstaw tego porozumienia PPS winna wejść w kontakt przede wszystkim z ukraińskimi socjalistami. Wzywa się CKW, by dla osiągnięcia tego celu przedsięwziął odpowiednie kroki”. Por. *Rada Naczelna PPS*; zob. w tej sprawie przypis 66; zob. również „Dziennik Ludowy” nr 262 z 9 XI 1921, s. 1; wg tego źródła w wyniku obrad Komitetu Obwodowego, w którym uczestniczyli M. Niedziałkowski i K. Pużak „projekt M. Niedziałkowskiego częściowo został przez Radę Naczelną aprobowany, w bardzo istotnej jednak części uległ zmodyfikowaniu”. Niestety nie znalazłem w źródłach żadnej informacji, która wyjaśniałaby na czym miała polegać owa modyfikacja.

⁸⁷ *RN PPS. Drugi dzień obrad*; autonomię narodowo-kulturalną określano niekiedy również terminem — autonomia personalna. H. Wereszycki, *Artur Walenty Hausner*, [w:]

w przypadku koncepcji autonomii w zakresie samorządu wojewódzkiego, nie znany mi jest jej pełny tekst. W przedstawieniu zasadniczych cech tej koncepcji opieram się na referacie M. Niedziałkowskiego wygłoszonym na posiedzeniu Rady Naczelnej 30 października 1921 r., a opublikowanym w „Trybunie” z 12 listopada 1921 r. oraz na Komunikacie Informacyjnym nr 4. Sekretariatu Generalnego CKW PPS dla „Organizacji Okręgowych (Obwodowych) i Powiatowych PPS” z 15 lutego 1922 r.

Koncepcja autonomii narodowo-kulturalnej została sformułowana w Austrii na początku XX wieku przez jednego z czołowych teoretyków socjaldemokracji — Karla Rennera. W ówczesnych warunkach jej wprowadzenie miało na celu m.in. umocnienie spójności austriackiego państwa. M. Niedziałkowski pisał, że miała ona za zadanie „pogodzenie zasady narodowości z centralizmem austriackim”. Z uwagi na ubóstwo przekazów źródłowych, charakteryzując ten program warto odwołać się do koncepcji K. Rennera zakładając, że jej istota w wydawaniu A. Hausnera nie uległa zasadniczym zmianom. H. Wereszycki pisze o niej następująco: „Z jednej strony państwo miałyby być podzielone na prowincje, gdzie by istniała zwarta większość narodowościowa, a z drugiej stworzono by pewnego rodzaju wspólnoty narodowe ponadterytorialne, które zajmowałyby się sprawami kulturalnymi danych narodowości. Każdy poddany musiałby się zadeklarować pod względem narodowościowym i zapisać do odpowiedniego katastru, gdzie brałby udział w wyborach do odpowiednich władz organu nazwanego przez Rennera Nationsuniversität, a więc jakiegoś kulturalnego samorządu danej narodowości bez względu na ich miejsce zamieszkania”⁸⁸. Zaznaczyć tu należy, że nawet władze naczelne miały trudności z ustosunkowaniem się do tej koncepcji. W Komunikacie Informacyjnym z 15 lutego 1922 r. stwierdzono m.in.: „Ponieważ projekt ich [działaczy wschodniogalicyskiej PPS — E.K.] nigdy nie był formułowany na piśmie, a tylko omawiany w dyskusji, przeto nie można się zorientować w jakim stopniu projekt ma regulować sprawę ukraińską”⁸⁹. Wydaje się również, iż wśród działaczy centralnych władz partyjnych istniały obawy, że konsekwencją wprowadzenia autonomii narodowo-kulturalnej dla Ukraińców, będzie konieczność takiego samego zorganizowania życia Niemców, Żydów i Białorusinów. M. Niedziałkowski sądził, iż młoda państwowość mogłaby nie sprostać tym zadaniom⁹⁰.

Organizacja wschodniogalicyska PPS zajęła w tej kwestii oficjalne stanowisko, w rezolucji konferencji obwodowej obradującej w dniach 25—26 lutego 1922 r. Uznała ona, iż wszelkie jednostronne próby uregulowania stosunków

Polski Słownik Biograficzny, t. IX. Wrocław 1960—1961, s. 314—315; *Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919—1927*, pod. red. H. Mościckiego i W. Dzwonkowskiego, Warszawa 1928, s. 271—272.

⁸⁸ H. Wereszycki, *Pod berłem Habsburgów. Zagadnienia narodowościowe*. Kraków 1975, s. 224; szerzej na temat koncepcji K. Rennera zob. K. Kelles-Krauz, *Program narodowościowy socjalnej demokracji austriackiej a program PPS*, [w:] K. Kelles-Krauz, *Pisma wybrane*, t. II. Warszawa 1962, s. 274—276.

⁸⁹ Komunikat Informacyjny nr 4 z 15 II 1922 r.

⁹⁰ Niedziałkowski, *Sprawa Galicji Wschodniej*; Komunikat Informacyjny nr 4 z 15 II 1922.

polsko-ukraińskich, a tym samym przedkładanie sejmowi projektu ustawy o autonomii terytorialnej Galicji Wschodniej, są szkodliwe. Równocześnie konferencja polecała Komitetowi Obwodowemu „poczynienie odpowiednich kroków celem doprowadzenia tej sprawy przed forum kongresu partyjnego”⁹¹.

Ciekawe stanowisko w dyskusji toczącej się w partii zajmował krakowski „Naprzód”. W okresie od października 1921 r., tj. do czasu sformułowania koncepcji autonomii terytorialnej, organ ten dość ogólnikowo opowiadał się za przeprowadzeniem reformy stosunków politycznych w Galicji Wschodniej⁹². W okresie dyskusji od października do lutego 1922 r. „Naprzód” ustosunkowywał się negatywnie do programu autonomii narodowo-kulturalnej, sympatyzując z propozycją władz naczelnych. Niemniej publicyści organu krakowskiego, prawdopodobnie z uwagi na chęć utrzymania dobrych stosunków z towarzyszami z Galicji Wschodniej starali się w swych publikacjach zachować powściągliwość, wstrzymując się przed zajęciem jednoznacznego stanowiska⁹³. W artykule *Dwie autonomie* z 5 lutego 1922 r. nieznan autor stwierdzał, że różnica między obu projektami dotyczy jedynie zakresu autonomii, dlatego też kompromis między władzami naczelnymi a organizacją wschodniogalicyską jest możliwy⁹⁴.

Jak już wspomniałem, decyzje konferencji lwowskiej przeciwstawiły się uchwałam Rady Naczelnej. Doprowadziło to do odłożenia na pewien czas realizacji postanowień władz naczelnych⁹⁵. Marzec—kwiecień 1922 r., jak świadczą o tym źródła prasowe, to okres dyskusji. Władze centralne jako argument przytaczały wypowiedzi przedstawicieli strony ukraińskiej opowiadających się za autonomią terytorialną bądź za gruntowną reformą stosunków politycznych w Galicji Wschodniej⁹⁶. Prowadziły one również

⁹¹ *Konferencja obwodowa PPS.*

⁹² *Zamach ukraiński na Naczelnika państwa.* „Naprzód” nr 218 z 28 IX 1921, s. 1. Jest rzeczą charakterystyczną, iż autor artykułu posługując się dość dowolnie takimi terminami, jak autonomia i samorząd zdaje się nie dostrzegać różnic między nimi. Niewykluczone jest jednak, że na takie widzenie powyższej kwestii mogło mieć wpływ niezbyt precyzyjne, prawne ujęcie tego problemu w konstytucji. Należy tu bowiem wyjaśnić, że art. 109 konstytucji marcowej stwierdzał m.in.: „Osobne ustawy państwowe zabezpieczą mniejszościom w Państwie Polskim pełny i swobodny rozwój ich właściwości narodowościowych przy pomocy autonomicznych związków mniejszości o charakterze publiczno-prawnym w obrębie związków samorządu powszechnego”. Znaczący tych zagadnień ocenił ten artykuł następująco: „Niejasność oraz geneza art. 109, [...] powodują, że daleko słuszniej można mówić tu o bezkrytycznej recepcji popularnych haseł politycznych, aniżeli o stanowieniu norm o konkretnej treści prawnej”. Zob. Bierzanek, op. cit., nr 3 s. 218; podobnie oceniali ten artykuł inni prawnicy w okresie międzywojennym; zob. Chojnowski, op. cit., s. 15, przypis 37.

⁹³ *W sprawie autonomii Galicji Wschodniej.*

⁹⁴ *Dwie autonomie.* „Naprzód” nr 29 z 5 II 1922, s. 1. Nie zgadzam się w tym wypadku z M. Śliwą, który uważa, że organizacja krakowska popierała w tej sprawie organizację wschodniogalicyską; por. Śliwa, op. cit., s. 162.

⁹⁵ WAP Lublin, Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział II Społeczno-Polityczny, sygn. 437, Zjazd przedstawicieli ludności ukraińskiej województwa lubelskiego w Chełmie 18 IV 1922 r.

⁹⁶ *O autonomię dla Wschodniej Galicji.* „Robotnik” nr 85 z 27 III 1922 r., s. 1—2. Artykuł ten jest streszczeniem odczytu ukraińskiego socjalisty Mikołaja Hankiewicza, wygłoszonego 26 III 1922. Odczyt ten urządzony był staraniem władz naczelnych PPS.

akcję wyjaśniającą na terenie Galicji Wschodniej⁹⁷. Z uwagi na nierozstrzygnięcie kwestii wschodniogalicyskiej stała się ona jednym z tematów kolejnego posiedzenia Rady Naczelnej w dniach 14—15 maja 1922 r. Jest rzeczą ciekawą, że w myśl porządku dziennego sprawa ta nie miała być rozpatrywana w czasie obrad⁹⁸. Wydaje się, że na przyjęcie odpowiednich uchwał w kwestii Galicji Wschodniej zasadniczy wpływ miały „alarmujące” wieści z konferencji genueńskiej, na której została ona poruszona jako jedna z kwestii wymagających uregulowania w wyniku zmian terytorialno-politycznych, będących następstwem wydarzeń związanych z I wojną światową⁹⁹. W związku z tym w partii doszło do swoistego kompromisu, przy czym sądzę, że dotyczył on raczej spraw taktycznych aniżeli merytorycznych¹⁰⁰. I tak w wyniku porozumienia w ZPPS J. Moraczewski zreferował tę sprawę Radzie Naczelnej „proponując wniesienie do Sejmu wniosku nagłego, który by — poza umotywowaniem — brzmiał, jak następuje: Sejm wzywa Rząd, aby przedłożył Sejmowi w możliwie najkrótszym czasie projekt organizacji i administracji na tej części terytorium Małopolski, która jest zamieszкана w większości przez ludność ukraińską. Podstawą tego projektu powinno być utworzenie terytorium autonomicznego z własnym Sejmem i odpowiedzialnym przed nim zarządem krajowym, oraz z zabezpieczeniem wolności rozwoju dla narodów, zamieszkujących to terytorium”¹⁰¹. Jak widać, we wniosku z jednej strony utrzymano zasadę autonomii terytorialnej, z drugiej zaś zrezygnowano z myśli zgłoszenia w sejmie projektu ustawy, tak jak proponowała to uchwała Rady Naczelnej ze stycznia 1922 r. Był to najprawdopodobniej wpływ działaczy wschodniogalicyskich, którzy, jak stwierdzano w „Robotniku”, sądzili, „że lepiej jest przedłożyć sejmowi tylko zasadę projektu, natomiast domagać się od Rządu, aby wniósł konkretny i szczegółowy projekt”¹⁰². Wydaje się, że władze naczelne były skłonne zgodzić się na przyjęcie owej zasady z uwagi na fakt, iż ówczesny układ sił politycznych w sejmie z góry przesądzał w sposób negatywny losy wniosku. Zdając sobie sprawę z powyższych uwarunkowań, także i ZPPS był zdania, iż „właściwsze jest skłonić Rząd do ogłoszenia własnego

Zob. AAN, TSK, t. nr 102, Raport prasowy za miesiąc marzec 1922 r. Al. Salikowski, *Kwestia ukraińska w Polsce (Głos Ukraińca)*. „Robotnik” nr 87 z 29 III 1922, s. 1.

⁹⁷ „Dziennik Ludowy” nr 89 z 22 IV 1922, s. 6; organ lwowski PPS informuje, że 17 IV 1922 w Borysławiu — ważnym ośrodku robotniczym Galicji Wschodniej — odbył się odczyt M. Niedziałkowskiego pt. *Kwestia narodowościowa w Polsce*.

⁹⁸ *Rada Naczelna PPS*. „Robotnik” nr 131 z 16 V 1922, s. 1.

⁹⁹ „Dziennik Ludowy” nr 106 z 13 V 1922, s. 1—2. Szerzej w tej sprawie zob. Zaks, *Galicja Wschodnia w polskiej polityce* s. 10—12.

¹⁰⁰ Wydaje się świadczyć o tym m.in. fakt, że jeden z głównych działaczy organizacji wschodniogalicyskiej A. Hausner udzielił poparcia ustawie „o zasadach powszechnego samorządu wojewódzkiego, a w szczególności województwa lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego”, dystansując się w ten sposób od postawy ZPPS, który opowiedział się za autonomią terytorialną Galicji Wschodniej. Zob. J. Nowak, *Wspomnienia z ławy rządowej*. Warszawa 1938, s. 52—53, 68, 70.

¹⁰¹ *Rada Naczelna PPS*.

¹⁰² *Ibidem*.

punktu widzenia, a stanowisko PPS rozwinąć w komisji sejmowej a później na plenum, jako zmianę projektu rządowego”¹⁰³. Ostatecznie wniosek taki wniesiono do sejmu 24 maja 1922 r.¹⁰⁴ Dyskusja nad wnioskiem, w której z ramienia ZPPS zabrał głos I. Daszyński, odbyła się 29 maja 1922 r. Polemikę z tezami wniosku prowadził poseł endecki Jan Zamorski¹⁰⁵. Po dyskusji sejm w wyniku głosowania odrzucił nagłosem wniosek, który jako zwykły skierowany został do komisji konstytucyjnej¹⁰⁶. „Robotnik” skomentował ten fakt następująco: „Wczorajsze głosowanie Sejmu w tej sprawie było smutnym dowodem, że nasze stronnictwa burżuazyjne niczego się nie nauczyły i że dalej brnąć zamierzają w trzęsawisku fatalnej dotychczasowej polityki „kresowej”¹⁰⁷. W ten sposób pierwsze wyjście PPS na forum ogólnopństwowe z konkretną propozycją uregulowania kwestii ukraińskiej zakończyło się niepowodzeniem.

Konkludując należy stwierdzić, iż PPS w latach 1921—1922 wysunęła, najszerzej uwzględniający narodowe aspiracje Ukraińców, projekt uregulowania tej kwestii w II Rzeczypospolitej. Ze względu na dążenie do utrzymania i umocnienia niepodległości, a co się z tym wiąże — zabezpieczenia granic, oraz z uwagi na wrogość do Rosji Radzieckiej i traktowanie Ukrainy Radzieckiej jako kraju, ściśle tej ostatniej podporządkowanego, PPS przeciwstawiała się możliwości przyłączenia ziem ukraińskich do tego państwa, bądź utworzenia z nich niepodległej jednostki państwowej, to drugie rozwiązanie doprowadziłoby po pewnym czasie, według działaczy partii, do wchłonięcia tego państwa przez Ukrainę Radziecką.

Znaczny wpływ na takie stanowisko wywierał też fakt, iż część tego terytorium — Galicja Wschodnia — zamieszkała była przez ludność mieszaną pod względem narodowościowym, przy czym Polacy stanowili tu dość poważny odsetek mieszkańców¹⁰⁸. Ciśnienie opinii polskiej tego kraju odzwierciedlało się zresztą w stanowisku działaczy wschodniogalicyskiej organizacji PPS, według której zrealizowanie postulatu autonomii terytorialnej mogło, w dalszej perspektywie, zagrozić integralności Galicji Wschodniej z Polską.

¹⁰³ Sprawozdanie Centralnego Komitetu Wykonawczego na XIX Kongres Polskiej Partii Socjalistycznej, 1923, s. 10.

¹⁰⁴ *W sprawie autonomii Galicji wschodniej*.

¹⁰⁵ SSSU, pos. 314 z 29 V 1922, ł. 19—25.

¹⁰⁶ Za wnioskiem głosowali: PPS, PSL-Wyzwolenie, PSL-Lewica, posłowie żydowski i niemieccy. Zob. „Robotnik” nr 146 z 31 V 1922, s. 2; „Gazeta Warszawska” nr 147 z 31 V 1922, s. 4.

¹⁰⁷ *Wczorajszy dzień sejmowy*.

¹⁰⁸ Jako obszar Galicji Wschodniej przyjąłem terytorium autonomiczne określone w projekcie ustawy autorstwa M. Niedziałkowskiego. Wg spisu z 1921 r. Polacy stanowili tam ok. 37% ludności, co nawet przy założeniu, iż dane spisowe mogły być tendencyjnie zawyżone oznaczało, że ok. 1/3 mieszkańców tego kraju utożsamiała się z polsnością. Rzecz jasna, należy przy tym pamiętać o wszelkich zjawiskach wynikających z faktu, iż był to obszar etnicznego pogranicza. Dane spisowe zaczerpnąłem z pracy: K. Piątkowski, *Rozwój stosunków narodowościowych i wyznaniowych Małopolski Wschodniej*. Lwów 1936.

Dla pełniejszej oceny stanowiska PPS, warto chyba przytoczyć spostrzeżenia J. Chlebowczyka, który stwierdza: „byłoby uproszczeniem doszukiwać się głównej przyczyny załamania się w toku delimitacji granic konsekwentnej realizacji prawa samostanowienia jedynie w nacjonalistycznym ekspansjonizmie terytorialnym młodych burżuazyjnych państw narodowych. Kolejnym brany tu pod uwagę, a nie mniej istotnym, elementem był problem zakresu stosowania powyższego postulatu jako nadrzędnej zasady ustalania ówczesnej mapy politycznej w skomplikowanych warunkach językowo-narodowościowej szachownicy Europy Środkowej. Mamy tu do czynienia ze splotem różnokierunkowo działających obiektywnych okoliczności. Istota sprawy tkwiła we wzajemnym przeciwstawieniu:

a) racji płynących z poczucia przynależności narodowej mieszkańców poszczególnych narodowościowo mieszkanych regionów oraz

b) ekonomiczno-demograficznych i innych interesów danego zamieszkiwanego regionu jako całości i

c) interesów dyktowanych przez istniejące, aktualne powiązania natury gospodarczo-społecznej, demograficznej, a nawet geopolitycznej regionu z obcymi, pod względem językowo-narodowościowym, terytoriami oraz organizacjami państwowymi.

Nie ulega wątpliwości, że więzy, o których mowa w punktach b) i c) musiały w pojedynczych, określonych przypadkach w zasadniczy sposób korygować zakres praktycznej realizacji prawa do samostanowienia narodowego, i to nie tylko w imię interesów szerszych, bardziej ogólnych, lecz nawet w imię długofalowych racji danego regionu, nie dostrzeganych w danym momencie nawet przez większość jego mieszkańców, znajdującą się pod intensywnym ciśnieniem różnorodnych przejawów więzi narodowej, od patriotycznego uniesienia do nacjonalistycznej egzaltacji i euforii”¹⁰⁹.

Wydaje się, że dokonując oceny stanowiska PPS w kwestii ukraińskiej warto pamiętać o powyższych uwarunkowaniach.

ОТНОШЕНИЕ ПОЛЬСКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ К УКРАИНСКОМУ ВОПРОСУ (МАРТ 1921—МАЙ 1922)

В 1921 году позиция руководства ППС, после общих заявлений, была уточнена в результате заседаний Главного совета 30 X 1921 г. и 21—22 I 1922 г. В решениях Совета была отмечена необходимость разработать проект закона о территориальной автономии Восточной Галиции и Волыни, причем в первую очередь предполагалось заняться вопросом Восточной Галиции. Законопроект о территориальной автономии этой страны разработал М. Недзялковский. Позиция руководства по этому вопросу столкнулась с оппозицией организаций ППС в Восточной Галиции, деятели которой выступали против предложения установить территориальную автономию. В качестве контрпредложения они выдвигали программу „автономии в масштабе воеводского само-

¹⁰⁹ J. Chlebowczyk, *Kwestia narodowa a społeczna w Europie Środkowej*, [w:] *Z perspektywy sześćdziesięciu lat*, Warszawa 1982, s. 217.

управления" (Г. Ловенгерц), затем „национально-культурной автономии" (А. Хауснер), ссылаясь здесь на концепцию К. Роннера начала XX века.

В это же самое время взгляды по украинскому вопросу представлял также Т. Головко. В деталях они изменялись, однако их главный смысл состоял в принятии принципа, что следует привлечь украинцев, проживающих в Польше, к идее создания в будущем польско-украинского союза. До времени похода Петлюры, в ноябре 1921 г., он надеялся, что удастся превратить в жизнь эти концепции в случае успеха этой акции.

В результате разгрома Петлюры возможность осуществления этих планов Головко видел в более отдаленном и неопределенном будущем.

Позиция деятелей ППС была направлена против образования независимого украинского государства на западно-украинских землях. Они считали, что оно вскоре стало бы добычей Советской Украины: при этом они утверждали, что Восточная Галиция — это не украинская страна, а смешанная в национальном отношении, и поэтому ее будущее не может определять только украинское население.

Потребность предоставления Восточной Галиции территориальной автономии мотивировалась также соображениями международной политики, то есть тем фактом, что принадлежность этой страны к Польше не была узаконена решением западных держав.

ППС критиковала политику властей по отношению к украинскому населению. Однако эта критика касалась главным образом действий местных административных органов. Лишь со временем, ввиду отсутствия позитивной программы и репрессии правительства, особенно по отношению к политическому и культурному движению украинцев в Восточной Галиции, вызвали более острую критику со стороны ППС. Эта критика совершенно не затрагивала главы государства — Ю. Пилсудского.

Главным политическим противником ППС по украинскому вопросу, представлявшим другие программные концепции, были эндеки. ППС обвиняла эту партию в оказывании отрицательного влияния на действия местных административных органов в Восточной Галиции по отношению к украинскому населению.

Нежелание восточногалицийской организации ППС признать решения Главного совета от 21—22 I 1922 г., касающиеся внесения на рассмотрение Сейма законопроекта о территориальной автономии Восточной Галиции, вызвало задержку в политических действиях ППС, а в результате этого определенные изменения в способе решения этого вопроса. В результате решений Главного совета от 14—15 V 1922 г. партия постановила внести в Сейм экстренное предложение по вопросу территориальной автономии Восточной Галиции. 19 V 1922 г. Сейм отверг экстренность этого предложения, которое в качестве обыкновенного было направлено на рассмотрение конституционной комиссии. Тем самым первое выступление ППС на общегосударственном форуме с конкретным предложением урегулировать украинский вопрос закончилось неудачей.

THE POLISH SOCIALIST PARTY ON THE UKRAINIAN QUESTION (MARCH 1921—MAY 1922)

Following general statements of 1921, the leadership of the Polish Socialist Party (PSP) agreed their stand on the Ukrainian question in more specific terms at the sessions of the Main Council, held on 30 October 1921 and January 21—22, 1922. In its resolutions the Council pointed to the need of drafting a bill on territorial autonomy of Eastern Galicia and Volhynia, stressing that the question of Eastern Galicia should come as first. The bill on territorial autonomy of that country was drawn up by Mieczyslaw Niedziałkowski. The stand of the party's leadership on the issue provoked opposition from the local east-Galician PSP, the leaders of which were against the plan of territorial

autonomy. They put forward a counter proposal instead of an "autonomous voivodship self-government" (H. Lowenherz) and later of a national-cultural autonomy (A. Hausner), referring to K. Renner's concept of the early 20th century.

At the same time Tadeusz Hołowko was presenting his views on the Ukrainian problem. They were changing in detail but the main sense remained the same and amounted to an assumption that the Ukrainians living in Poland should be won over for the idea of a future Polish-Ukrainian Union. Up to Petlura's November 1921 campaign he hoped his concept could be brought into effect following an expected success of the military action. Petlura's defeat in Hołowko's opinion put off those plans until some distant and indefinable future.

The PSP leadership were against making west Ukrainian lands into an independent state as they feared it would soon be swallowed up by the Soviet Ukrainian Republic. They also claimed Eastern Galicia was not a Ukrainian but nationally mixed country and therefore its future could not be decided by the Ukrainians alone.

The further argued that Eastern Galicia should be granted territorial autonomy, among other things for international policy reasons, as western powers had never legally sanctioned Poland's access to that country.

The Polish Socialist Party was criticizing the government's policy towards the Ukrainian population, however, the criticism concerned mainly local administration. It was only later that PSP launched a more biting attack on the government, accusing it of a lack of positive programme and of repressions, especially those against Ukrainian political and cultural movements in Eastern Galicia. But Józef Piłsudski, the head of the government, was beyond all criticism.

National Democrats who represented different views on the matter, were the main political adversaries of the PSP as far as the Ukrainian question was concerned. The PSP suspected them of exerting a negative influence on the local administration decisions in Eastern Galicia, concerning the Ukrainian population.

Opposition of the east-Galician PSP organization against the 21—22 January 1922 resolution of the Main Council to submit to the Sejm a draft bill on the territorial autonomy of Eastern Galicia, delayed PSP's political actions and in consequence modified the way of handling this question. Under the next resolution of the Main Council, adopted on May 14—15 1922, the party decided to put forward to the Sejm an emergency motion on territorial autonomy for Eastern Galicia. However, at its 29 May 1922 meeting the Sejm did not agree the emergency was justified and accepted the motion in ordinary procedure, sending it to the Constitutional Commission. Thus, the first PSP political action at a national forum, involving concrete proposal to settle the Ukrainian issue, ended in a failure.